

Leta 1254. je Štajersko pribojeval ogerski kralj Bela IV., a jo je moral l. 1260. prepustiti češkemu kralju Přemyslu Otokarju II., svaku pokojnega vojvode Friderika II. Češki Otokar je po mnogih bojih vladal kot kralj češki, vojvoda avstrijski, štajerski in koroški, mejni grof moravski, gospodar krajske in slovenske krajine, Ogře in Pordenone, torej tudi malone nad vsemi deželami slovenskimi. Ali premagal ga je naposled na Moravskem polju l. 1278. habsburški grof Rudolf, novo izbrani nemški kralj.¹⁾

V naslednje so vladali nad Štajersko, torej tudi nad Celjem in okolico, vojvode Habsburžani: Albreht I. (l. 1282.—1308.), Rudolf II. in Friderik Lepi (l. 1308.—1330.), Albreht II. (l. 1330.—1358.) itd. No o teh nam itak pripoveduje občna povestnica; zato pa o njih nečemo tukaj dalje govoriti. Samo omeniti je še za našo stran, da sta l. 1286. pripadli Slovenska Bistrica in Savinjska dolina h Koroški, kjer je bil vojvoda Henrik izvoljen tudi za češkega kralja po smrti Rudolfa III. Friderik Lepi pa si je isti pokrajini pribojeval od protivnega svojega sosedu ter ji zopet pridružil Štajerski leta 1311. Tudi Slovenji Gradec z okrožjem je spadal h Koroški l. 1173.—1251.; zatem pa oglejskemu patrijarhatu od l. 1251. do 1360; in šele štajerski vojvoda Rudolf IV. ga je pridobil Štajerski in hiši habsburški l. 1364.²⁾

Razven teh glavnih gospodarjev pa so imeli obširna posestva, močne gradove in tudi veliko oblast mnogi drugi grofi in plemenitaši. Taki mogotci so bili v naši strani tako imenovani Celjski grofi, s katerimi počenja tretja in najslavnejša dōba celjske zgodovine.

No, preje nego li govorimo o teh, omenimo na kratko

še nekaj nezdod.

Mnogo je trpela slovenska zemlja od VIII. stoletja sēm pa vse do konca raznih gospodarjev té-le dōbe.

Razven divjih Avarov so stiskali Slovence, kakor smo videli, Franki in za njimi Nemci, kateri so vzeli našim pradedom politiško slobodo in v velikem delu tudi jezik in národnost. Zatēm pa so udarjali tudi na našo stran tedaj

¹⁾ Lapajne 72, 75, 83.

²⁾ Lapajne: *ibid.*

še poganski in razbojski Madjari, katere je bil pozval kralj Arnulf (sin koroškega vojvode Karlmana, roj. nezak. v kor. Blatogradu), na pomoč proti velikomoravskemu Svatopolku l. 890.

Od teh-le piše Orožen: „899 do 902 so Madjari višekrat v naše kraje pridirjali ter so tu strašno divjali. Kamorkoli so oni došli, so cerkve in stane požigali, ženske za kite zvezali in jih s seboj gnali, možkim pa iz života srca rezali, koja so topla pogoltali. Človeško krv so si napivali; kupi mrličev so jim bili mize in klopi. Po vseh naših deželah je bil tak strah pred temi divjaki, da so vselej pri litanijah molili, naj bi jih Bog pred besom Madjarov milostljivo obvaroval.“

K tolikim stiskam in nesrečam od strani ljudij so se pridružile še prirodne sile, katere so istotako nadlegovale tudi naš kraj. Take so bile: velike povodni l. 792. in pozneje l. 1256.; poleg teh silni potresi, posebno l. 1201. dné 4. malega travna tako močno, da se je mnogo stanov in gradov razsulo in bilo ubitih več ljudij. Nadalje kobilice l. 873., in l. 1306. v tolikem številu, da so solnce na milje daleč zakrivale in vse požrle, kamor so se vsedle; pri Slovenski Bistrici so neke nekega pijanega jahača s konjem vred oglodale do kostij; ž njimi tudi divje gosi, večje nego labud, ki so imele kljun tri prste širok in dolg bajè tudi pol lakta. Zatēm pa lakota, v letih 821., 874., 1261. in 1262., zlasti pa l. 1270., ko je od glada pomrlo toliko ljudij, da so zakopavali kupe mrtvecev v velike jame. Tudi bolezn, kakor človeški pomor l. 792., 883., 1189. sl. in živinska kuga l. 1196., 1261. sl. — in druge nadloge so razsajale.¹⁾

Naposled bodi iz te dōbe tu še zabeleženo, da je potoval iz Akvileje skoz Celje v Rogatec itd. srednjeveški nemški pesnik Wolfram von Eschenbach, kateri tudi v svojem eposu „Parcival“ okoli l. 1205. omenja te kraje, rekoč:

Ich four von Sibilje,
das mer alumb gein Zilje
durch Friül uz für Aglai . . .
Uz Zilje ich für den Rôhas reit,
drî maentage ich dâ vil gestreit . . .

(Dalje.)

¹⁾ Orožen: C. Kr. dot. letn.; Lapajne 150 sl.

Književnost.

Slovenska književnost.

Knjige „Matiče Slovenske“ za leto 1894.

Zgodovina slovenskega slovstva. I. zvezek:
Od početka do francoske revolucije. Sp. dr. Karol

Glaser, profesor pri c. kr. drž. gimnaziji v Trstu. Založila Slovenska Matica. V Ljubljani. Tiskala „Katol. Tiskarna“. 1894. 8°. XIV + 220 + IV. — Kdor hoče imeti pravi pojem o slovstveni zgodovini, mora najprej vedeti, kaj je zgodovina sploh.

Velika je namreč razlika med letopisom, kroniko in zgodovino. Letopisec nam podaja dogodke, kakor so se vršili leto za letom, in se ne ozira na medsebojno zvezo posameznih dogodkov. Drugače ravna zgodovinar. Ta ne zājema na površju, ampak poseza v globino, rekli bi, do dna, in hoče najti vsakemu dogodku povod, vso notranjo zvezo med dogodki in njih posledice. Istotako ravna slovstveni zgodovinar. Ne zadovoljuje se naštevajoč posamezne pisatelje in njih spise, temveč hoče povsodi dognati, kaj je povzročilo, da se je jel kak narod baviti slovstveno, katere zunanje in notranje razmere so vplivale na pisatelje, kako je deloval pisatelj na pisatelja, kaj je povzročavalo, da se je slovstvo dvigalo ali da je propadalo. Tak slovstveni zgodovinar mora torej biti dober povestničar sploh, a pot gladiti mu morajo druga dela, ki označujejo točno posamezne pisatelje in dōbe. Kaj se je storilo doslej v Slovencih? Malo. Res, da je že izšlo več „zgodovin slov. slovstva“, a vse so bile zgrajene iz neobdelanih kamenov, neotesanih brun. Kdor bi hotel popolno delo dovršiti, ta bi moral družiti in vezati gradivo, ki bi bilo že zato pripravljeno in obrušeno. Marnov „Jezičnik“ je sicer neprecenljiva knjiga, a je vendar-le samo pomoček slovstvenemu zgodovinarju; saj se tu vrsté pisatelji samo po času, in pozneje jih niti ta ne druží več. Kar je drugih podobnih spisov, tudi ne gladé potov slovenskemu zgodovinarju, zakaj pobirali so stopinjice drug za drugim. Skratka: dela nas čaka še mnogo, predno bo možno pisati Slovincem dobro, zanesljivo slovensko zgodovino. A knjiga že izhaja, in pred nami leži prvi del. Kaj porečemo?

Težko smo pričakovali take knjige, a veselje je kalil strah, da nam ne bo ugajalo delo. Strah se je nekoliko podel, ko smo začeli knjigo prebirati; delo je boljše, nego smo slutili. To smo hoteli opomniti, predno se lotimo nadaljnje ocene.

V predgovoru (str. I.—XIV.) nam pripoveduje prof. dr. Glaser, kaj se je sploh pisalo o naši književnosti. Temu poročilu sledé kazalo in kratice, potem se pričinja slovstvena zgodovina in sicer v treh oddelkih. Prvi oddelek razpravlja cerkveno-slovansko slovstvo (str. 1—47) in govori o Slovencih kot delu arijskega plemena, o pradomovini še nerazcepljenih Slovanov in njih jeziku, kako so se razcepili, potem o zgodovini Slovencev od l. 569. do 900., ko so se bili že naselili v svoji sedanji domovini. Nadaljnja poglavja nam rišejo slovensko ozemlje do 10. veka, krščanstvo, trud sv. Cirila in Metoda in njih književno delovanje. Najbrž se ne motimo, če trdimo, da je ta oddelek spisan najskrbneje in najzanimiveje. Tem odstavkom, kakor sploh knjigi, daje veliko vrednost natančna dotična literatura, ki se nahaja pod črto. Veseli nas tudi, da je dr. Glaser sprejel trditev, da ni domovina cerkveno-slovanskemu jeziku Panonija, kar sta dokazovala Kopitar in Miklošič, ampak da moramo vero-

vati starim poročilom. Ta namreč pripovedujejo, da sta sveta brata prinesla s seboj svete knjige. Domovina cerkveno-slovanskemu jeziku bi bila torej Solunska okolica.

Protestantovska dōba se popisuje od str. 47 do 128. Najprej pridemo do pregleda koroške, kranjske, štajerske in primorske zgodovine od X. do XVI. veka, potem do skupne zgodovine slovenskih dežel od l. 1500.—1740. Ko smo se nekoliko pomudili pri opisu sedanjega slovenskega ozemlja in slovenskih narečij, iz katerih je pričelo kliti slovstvo, ustavimo se pri sledovih slovenskega slovstva do 16. veka. Na str. 67. piše dr. Glaser: „Tudi dokazuje (slovenska pesem *Salve Regina*), da so Slovenci imeli cerkvene pesmi že pred protestantovsko dōbo.“ Res je to, toda ko bi tudi te pesmi ne bilo, ne bilo bi nam dvomiti o tem, da so imeli Slovenci svoje nabožne pesmi že pred Trubarjem, saj je Trubar sam sprejel take stare pesmi med svoje, četudi jih je nekoliko preuredil. To mnenje potrjujejo tudi Marijine pesmi iste dōbe, ki se hranijo v Carigradu in so jih našli pred leti madjarski učenjaki. „Matica Slovenska“ bi si pridobila novih zaslug, ko bi nam oskrbela prepis teh starih pesmij. Izvestno bi ji storilo to uslugo avstrijsko poslaništvo.

Temu splošnemu pregledu sledé poglavja: Protestantovstvo in njegovi pospešitelji, slovstven pregled in pisatelji. Tudi ta oddelek je skrbno sestavljen.

Str. 90 beremo: „Protestantje slovenski, vzgojeni po nemški, v potrebljevali so slovstvo kot orodje za verske namene in vzbudili v Slovencih slovstveno delovanje. Vprašati pa se mora, zakaj da katoliški duhovniki v prejšnjih stoletjih niso čutili potrebe prirediti si kako knjigo v slovenskem jeziku.“

Na to vprašanje odgovarjamo: Kristus je svoji cerkvi ukazal: Učite vse narode! Človek je pa duhovno-čutno bitje. Temu mora biti primerno tudi odgojilo. Črka je mrtva; duh je, ki oživlja. Živa beseda je čutno-duhovno sredstvo, ki vzgaja človeka. Tako so tudi slovenski duhovniki rabili besedo poučevaje narod. Sami so se seveda likali latinski in nemški, a pridigovali so vendar-le vedno slovenski. Kdo bi bil pač tako nespameten, da bi govoril ljudstvu v njemu nerazumljivem jeziku? Druga stvar je bila, če je prišel kak ptujec v deželo, recimo leta 1454. sv. Janez Kapistran, ki je dramil zoper Turka, propovedujoč latinski. Tolmač je potem slovenil govor za prosto ljudstvo. Slovensko besedo so torej rabili slovenski duhovniki razlagajoč sv. resnice. Šol je bilo tedaj še malo, a tudi knjige še niso bile dosti znane, saj se je tisek pričel šele sto let prej, predno se je tiskala prva slovenska knjiga. Protestantje so dobro vedeli, da jim propovedovanje ne more toliko hasniti kolikor knjiga, zato so načelno širili knjige, zlasti

sveto pismo, ki naj bi bilo jedin vir prave vere. Temu se pa protivi katoliška cerkev, vedoč, kako lahko zabrede, kdor se ne ozira na pravo in edino upravičeno razlagalko večnih resnic.

To je torej pravi vzrok, in noben drugi, zakaj da niso že prej pisali katoliški duhovniki knjig, ampak je trebalo šele protestantov. Nikakor pa ne kratimo s tem zaslug protestantom, ki so nam probudili slovstvo: hoteli smo le pojasniti povod njihovega delovanja.

Naši knjigi mnogo škoduje obilica natančnih naslovov. Dr. Glaser se je zanje posebno ogreval, kar je sicer hvalevredno, a knjigi jemlje ta množica naslovov pregled. Kako pregledna je Sketova: „Slovenska slovstvena čitanka“! Dr. Glaser bi bil bolje ukrenil, ko bi bil natančne naslove zbral na koncu knjige. Kako čudno je videti naslove raznih izdaj „Evangelia inu Lystuvi“ na str. 152—155, ali posvetilo na str. 183! V „Dostavkih“ omenja dr. Glaser sam: „Kje se pa nahaja katera redkih knjig opisanih v I. zvezku te „zgodovine slovenskega slovstva“, pové se v II. zvezku.“ Isto naj bi bil storil z naslovi!

Nekoliko premalo se nam zdi povedano o slovenskih tiskarnah, zlasti o Mandelcu str. 88. Natančneje je pisal o njem „Kres“ l. 1886. Dr. Glaser ga imenuje prvega slovenskega tiskarja. Po pravici! Zakaj Linhartovih besed ne smemo imeti za resno, ko pravi: „Damals verlor Laibach, wie ich bei der Fortsetzung dieser Geschichte zeigen werde, eine glagolitische Druckerei, die wahrscheinlich eben jene war, welche jetzt die Propaganda in Rom besitzt.“ (Versuch e. Gesch. von Krain 1791. II. B. str. 348.) Linhart se je tu pač urezal. Mislil je morda na tiskarno Auguština Friessa, katera je bila v Ljubljani l. 1561, a ni tiskala niti trohice slovenskega.

Tretja doba je katoliška. To obravnava dr. Glaser od strani 128. naprej in sicer v dveh oddelkih, sedemnajsti in potem osemnajsti vek. Posebno poglavje razpravlja delovanje ogerskih Slovencev in kajkavskih pisateljev.

Stran 148. piše. „Važna dolžnost te komisije (protireform.) je bila, uničiti vse protestantovske knjige. Prvikrat so jih sežigali l. 1600. in 1601.; drugikrat so jih sežigali tri vozove; nekaj knjig so odkupili stanovi, ki so jih hranili v ljubljanski zbornici. L. 1774. je pogorelo jezuitsko poslopje, in tedaj so se pokončale še tiste slovenske protestantovske knjige, ki jih niso mogli uničiti poprej. Slovensko slovstvo je imelo veliko škodo.“

„Resnico piši vestni zgodovinar!“ Prav je, da se to omenja, a trebalo bi nekoliko razlage. Cerkevni zbor tridentinski določuje v sklepih četrte seje, katere knjige smejo brati katoličani, in izobčuje vsakega, ki bi pisal ali bral neverske knjige ali izdal sv. pismo v domačem jeziku brez cerkve-

nega dovoljenja. Protestantje so torej že prej vedeli, da zapadejo kazni, in da se jim bodo knjige požgale. Sicer so se knjige jemale le preprostu ljudstvu, ki jih ni umelo rabiti, nasprotno so škofje dovoljevali slovenski duhovščini Dalmatinovo sveto pismo.

Če so dandanašnji slovenske protestantovske knjige redke, niso tega krivi protireformatorji, marveč časov zob. Koliko katoliških knjig iz približno one dóbe je neki ostalo, in vendar jih nihče ni nalašč zatiral! Saj še vseh Kastelčevih knjig nimamo, ki so bile vendar več ko sto let pozneje izšle. Ker so pa jezuiti sami hranili več protestantovskih knjig, kaže, da so vojsko napovedali le napačni rabi knjig, ne toliko knjigam samim.

To omenjamo zato, ker skoro vsi naši kritiki opisujejo dogodek kot nekaj strašnega; to pa gotovo škoduje dobri stvari. Pazni bralec naj le primerja spis dr. Kreka v „Oesterreichische Monarchie in Wort und Bild“. Stran 435 beremo: „Diese (Gegenreformation) eröffnete ihre Wirksamkeit mit einem energischen Autodafé der protestantischen Bücher“ itd.

Ogledali smo si knjigo po obsegu, preidimo k podrobnostim. Ker pisatelj sam želi, da bi ga opozorili na hibe in nedostatke, hočemo navesti nekoliko točk.

O Ign. pl. Kleinmayerja knjigi: „Zgodovina slovenskega slovstva“ pravi dr. Glaser: „Znana je njena usoda“ (str. XI). Istinito, a pomisliti nam je, da je hotel Kleinmayer spisati knjigo „namenjeno šoli in domu“. Ko bi hoteli čakati popolne knjige, ne dočakali bi je do sodnjega dné“ (Bleiweis). Če je ocenil Levstik to knjigo tako rezko, ne zmanjšuje to njene cene. Levstik je hotel pač pokazati svojo učenost, v oceni pa se nahaja vendar-le več brezobzirnih in zbadljivih opomb in postranskih ekskurzov nego stvarnih opazk in dobrohotnih popravkov. Vkljub temu je knjiga učencem mnogo več koristila, nego bi hasnilo čakanje boljše slovstvene zgodovine. — Na str. XII. bi pridejali spis P. Bohinjca v Vrtcu l. 1886. in 1887. naslovljen: „Pisma“, potem „Slovanstvo I.“, ki razpravlja o slovstvu str. 189—193. Omeniti bi se utegnili tudi knjiga: „Slovanska vzajemnost, l. 1887.“ radi mnogih življenjepisov, Sketova: „Slovenska slovstvena čitanka“, l. 1893., in „Staroslovenska čitanka“, ki je seveda šele izšla, ko se je še knjiga tiskala. Na str. 1 bi se dal uvrstiti spis Josipa Šumana: „Starost Slovanov v Evropi“. Letopis Matice Slov. leta 1881., in stran 36 „Staroslovensko vprašanje“. Na str. 25 naj se dodá: Tisočletnica Metodova 1885. Med slavospevi naj se omeni: Posavski: Pri maši sv. Cirila in Metoda. Zvon leta 1882, 421. Svetega Metoda smrt. Prevel A. Aškrc. Večernice leta 1887. Na isti strani naj se popravi: „ta spis („Življenje in delovanje svetega Cirila in Metoda“) v Letopisu Matice Slovenske leta 1880.) je prevod papeževih pisem v